

Scenariusz wystawy: dr hab. Marek Wierzbicki
Koncepcja plastyczna: Przemysław Ochnia
Skład: Grupa KK S.j.
Druk: Grupa KK S.j.
Recenzent: dr Andrzej Zawistowski

Wystawę przygotowało Biuro Edukacji Publicznej IPN, Oddział
Lublin, Delegatura w Radomiu w współpracy ze Związkiem
Harcerstwa Rzeczypospolitej

Na wystawie wykorzystano dokumenty i zdjęcia ze zbiorów:
Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Państwowego w Radomiu,
Narodowego Archiwum Cyfrowego, Ośrodka Karta,
Polskiej Agencji Fotografów Forum
oraz osób prywatnych:
Michała Bobrzyńskiego, Grażyny i Jacka Broniewskich,
Wojciecha Brzechowskiego, Erazma Ciołka,
Stanisława Czopowicza, Wojciecha Galińskiego,
Wojciecha Hausnera, Marcina Kapusty, Zbigniewa Nestorowicza,
Jarosława Szczypiora, Marka Wierzbickiego,
Wojciecha Wróblewskiego, Andrzeja Zawistowskiego,
Marka Frąckowiaka, ks. Romana Jurczaka, Piotra Życieńskiego,
Piotra Bąka, Wiesławy Stojek

Organizatorzy dziękują wszystkim osobom i instytucjom, dzięki
którym udało się przygotować wystawę, a w szczególności:
Przemysławowi Bartkowiakowi, Bartoszowi Kuświkowi,
Krzysztofowi Kasprzakowi, Katarzynie Rębackiej,
Dorocie Mazek, Wojciechowi Czapllickiemu, Janowi Rumanowi,
Jackowi Wołoszynowi, IPN Rzeszów,
Bibliotece Śląskiej, Marcinowi Kapuście, Wojciechowi Hausnerowi,
Urszuli Kret, Krzysztofowi Piasecznemu,
Jarosławowi Błoniarzowi, Romanowi Wróblowi

BOGU I POLSCIE

**Harcerstwo niepokorne i niezależne
w Polsce Ludowej (1945-1990)**

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

ZWIĄZEK
HARCERSTWA
RZECZYPOSPOLITEJ

POCZĄTKI HARCERSTWA W POLSCE

22 maja 1911 r., z inicjatywy Andrzeja Małkowskiego, we Lwowie powstały trzy pierwsze drużyny skautowe. Niedługo potem ziemie polskie (wówczas jeszcze pod zaborami) pokryła gęsta sieć polskiego skautingu. Polskie drużyny organizowały się również na obszarach carskiej Rosji, w USA, Australii, w Niemczech i we Francji. Celem polskiego skautingu była realizacja – opartego o wartości chrześcijańskie - systemu wychowawczego zaproponowanego przez brytyjskiego generała Roberta Baden-Powella oraz odzyskanie niepodległości przez Polskę. W 1912 r. słowo „skaut” zastąpiono słowem „harcerz”, zaś „skauting” słowem „harcerstwo”. W 1918 r. z kilku organizacji skautowych powstał Związek Harcerstwa Polskiego, który w okresie międzywojennym ZHP wyrósł na najważniejszą organizację ideowo-wychowawczą dzieci i młodzieży liczącą 130 tys. harcerzy i 100 tys. harcerzek. W czasie II wojny światowej ZHP kontynuował swoją działalność w ramach podziemnych organizacji: Szare Szeregi (harcerze) oraz „Bądź Gotów” i „Związek Koniczyn” (harcerki). Istniało również Harcerstwo Polskie „Hufce Polskie”, utworzone przez harcerskie środowiska katolicko - narodowe. Młodzież harcerska walczyła z okupantami w dywersji i partyzantce oraz w Powstaniu Warszawskim. Do legendy Polskiego Państwa Podziemnego przeszły akcje zbrojne dokonane przez harcerzy z Szarych Szeregów, m. in. akcja pod Arsenałem (26 marca 1943 r.) i zamach na Kutscherę (1 lutego 1944 r.), jak również bohaterska postawa żołnierzy harcerskich batalionów „Zośka” i „Parasol” w powstańczej Warszawie. Pamięć o ofiarach ponoszonych przez harcerzy w czasie wojny pomogła przetrwać najtrudniejsze lata reżimu komunistycznego.

Olga i Andrzej Małkowsky-
twórcy harcerstwa w Polsce

(fot. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Radomiu)

Radomscy harcerze na defiladzie, 1929 r.

znak Polski Walczącej

HARCERSTWO ZNIEWOLONE (1945-1980)

Po II wojnie światowej struktury Związku Harcerstwa Polskiego odbudowały się spontanicznie. Pracę wychowawczą podjęto w tradycyjnym duchu służby Bogu, Polsce i Bliźniemu, w całkowitej sprzeczności z dążeniami komunistycznej władzy. Niezależność i masowość (300 tys. członków) ZHP budziła irytację rządzących. Stopniowo władze przejmowały kontrolę nad ZHP; w 1949 r. organizację poddano kontroli komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, a niecały rok później, w styczniu 1950 r., wcielono ją do ZMP. Jako „Organizacja Harcerska” miała wychowywać młodych Polaków w duchu komunizmu.

W latach 1956-1957 na fali Polskiego Października ZHP odrodził się w tradycyjnym kształcie, ale wkrótce został poddany kontroli aparatu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Organizacji nadano masowy charakter (2 mln członków w 1968 r.), tworząc z niej upolitycznione narzędzie partii komunistycznej na „odcinku wychowania dzieci i młodzieży”. Idee tradycyjnego harcerstwa podtrzymywały stosunkowo nieliczne drużyny działające w kilkunastu miastach Polski, prowadzone przez niezależnie myślących instruktorów. Dzięki nim prawdziwe harcerstwo przetrwało najtrudniejsze lata politycznej indoktrynacji i administracyjnej presji.

Zepchnięte do podziemia przez okupanta stowarzyszenie wyższej użyteczności, Związek Harcerstwa Polskiego, powołuje się z powrotem do życia jawnego

(fragment zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej reaktywującego ZHP, grudzień 1944 r.)

Harcerze z krakowskiej drużyny „Huragan” na obozie w Jeleniej Górze, 1945 r.
(fot. ze zbiorów Marcina Kapusty)

Harcerki i harcerze w czasie zlotu „Trzymamy Straż nad Odrą”, Szczecin, kwiecień 1946 r. Podczas zlotu młodzież harcerska entuzjastycznie powitała przywódcę PSL Stanisława Mikołajczyka. Ta manifestacja poparcia dla przywódcy antykomunistycznej opozycji politycznej spowodowała, iż władze nie dopuściły harcerzy do uroczystej defilady zlotowej.
(fot. z archiwum IPN)

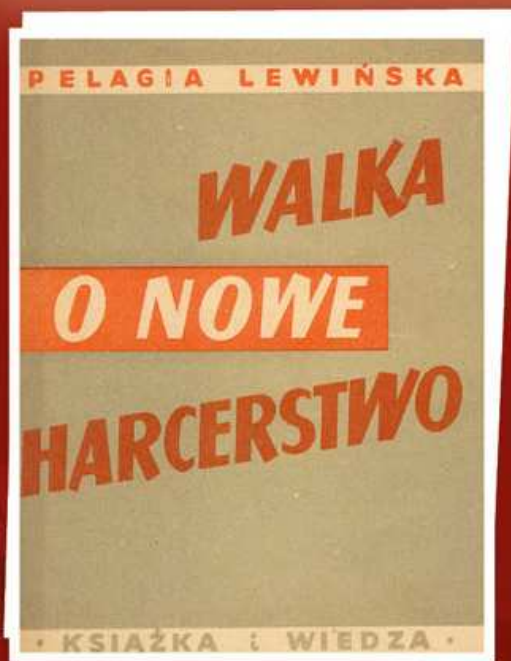

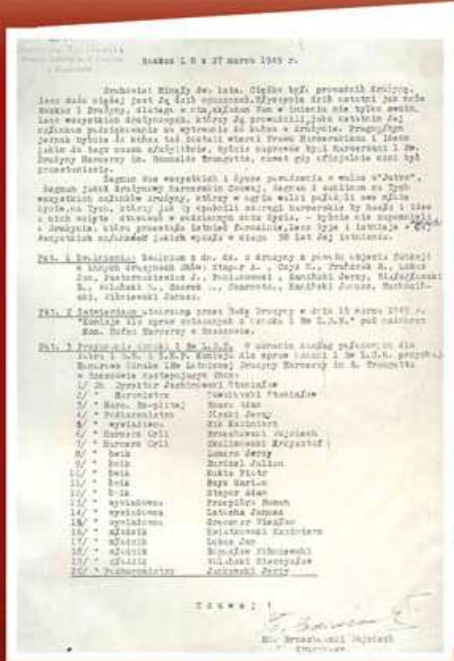
LIKwidACJA ZHP

My, instruktorzy, wychowawcy najmłodszego pokolenia budującego socjalistyczną Polskę, zrywamy ze wszystkimi pozostałościami wychowania skautowego i harcerskiego, które są odbiciem ustroju kapitalistycznego, i chcemy naszą robotę harcerską oprzeć na zasadach wychowania socjalistycznego.

(fragment narzuconej przez władze komunistyczne uchwały konferencji komendantów i komendantek chorągwi ZHP podjętej 20 grudnia 1948 r.)

Okladka książki Pelagii Lewińskiej „Walka o nowe harcerstwo” wydanej w 1948 r. zawierającej projekt reorganizacji ZHP w oparciu o ideologię komunizmu

(ze zbiorów Wojciecha Brzechowskiego)

Rozkaz rozwiązujący I Drużynę Harcerską im. Romualda Traugutta w Rzeszowie będący wyrazem sprzeciwu wobec procesu komunizowania struktur ZHP w 1949 r.

(dot. ze zbiorów Wojciecha Brzechowskiego)

Hm. Wojciech Brzechowski – drużynowy rzeszowskiej „Czamej Jedynki” w latach 1947-49 ze sztandarem drużyny

(ze zbiorów Zbigniewa Nestorowicza)

Odznaka Organizacji Harcerskiej ZMP, dziecięcej organizacji komunistycznej utworzonej w miejsce zlikwidowanego ZHP, liczącej ok. 1 mln 350 tys. członków, działającej w latach 1950-1956 i wzorowanej na sowieckiej Organizacji Pionierskiej

Okladka komunistycznego pisma dla młodzieży harcerskiej „Drużyna”

KONSPIRACJE HARCERSKIE

W okresie stalinowskim (lata 1948-56) młodzi ludzie sprzeciwiający się systemowi komunistycznemu tworzyli tajne organizacje. Powstało ich około tysiąc, zrzeszały prawie 20 tys. osób. Wśród nich znajdowało się 120 ugrupowań harcerskich. Urząd Bezpieczeństwa był świadom tej sytuacji. W jednej z tzw. „spraw operacyjnych obserwacji” o kryptonimie „Bystry”, oficer UB raportował: „Zachodzi obawa, że młodzież harcerska kierowana przez reakcyjnych instruktorów, będąc również pod wpływem kleru może w pewnej części przejść do pracy nielegalnej. Wobec powyższego zachodzi konieczność szybkiego wykrywania i zwalczania wszelkich form przejawiania wrogiej działalności”.

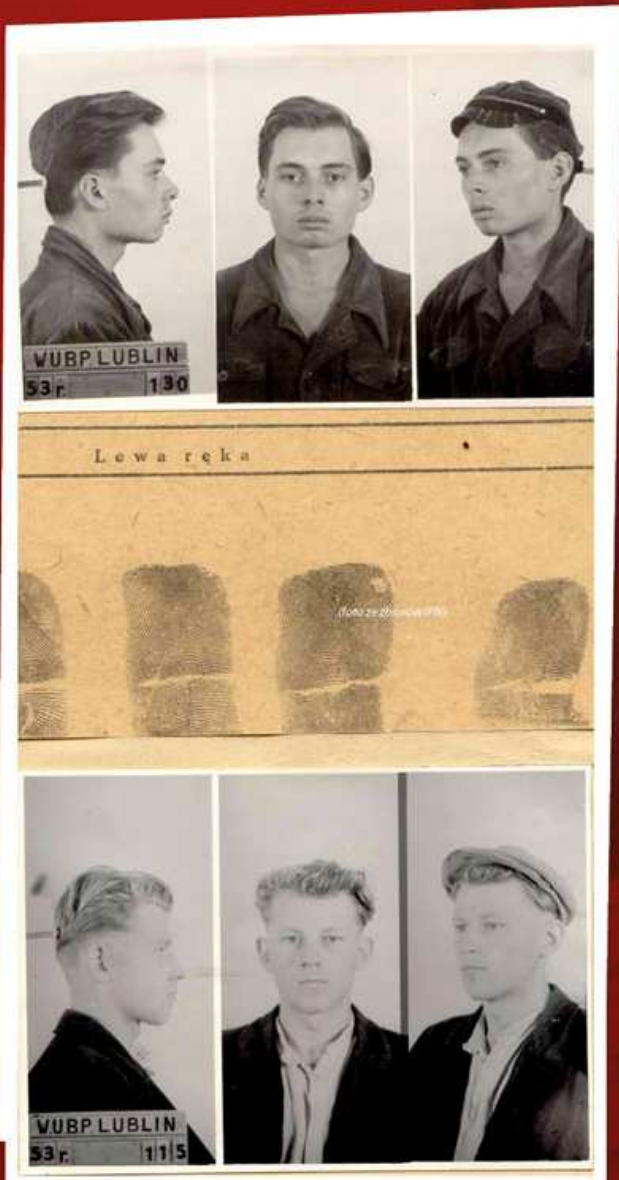

(fot. z archiwum IPN)

Mieczysław Smalec „Sultan” (z karabinem) i Jerzy Łuka „Murat”, członkowie Tajnego Związku Harcerskiego Polskiego – Pierwszej Trawnickiej Drużyny Harcerskiej – konspiracyjnej organizacji harcerskiej działającej w latach 1950-1953 i rozbitej przez UB. Zdjęcie wykonane w czasie śledztwa wytoczonego członkom organizacji

W wyniku wstępnego śledztwa uzyskano wyjęcia na redaktorów i kolporterów ulotek „Harcerski Ruch Antykomunistyczny” (...) w wyniku ogólnej akcji aresztowano 11 osób – w czasie śledztwa i rewizji znaleziono 3 pistolety i materiały wybuchowe

(fragment sprawozdania Sekcji IV Wydziału V Departamentu V MBP za miesiąc październik 1950 r.)

(fot. z archiwum IPN)

Zdjęcia śledcze Romana Śliwczynskiego „Szacha” – zastępcy Tajnego Związku Harcerstwa Polskiego-Pierwszej Trawnickiej Drużyny Harcerskiej (zdjęcie górne) oraz Mieczysława Smalca „Sultana” – założyciela i drużynowego TZHP-PTDH (zdjęcie dolne)

(fot. z archiwum IPN)

Wanda Siwillo oraz Marian Oleszczuk – zatrzymani konspiratorzy tajnej organizacji „Szara Brać” w Zamościu

Na terenie PUBP w Olkuzu harcerze są wrogo nastawieni do obecnego ustroju – wypisując w miejscach publicznych, [na] płotach, drzewach itp. miejscach wiersze i zdania antyrządowe

(fragment sprawozdania Sekcji IV Wydziału V WUBP w Krakowie do Departamentu V MBP za okres od grudnia 1946 r. do lutego 1947 r.)

ODRODZENIE HARCERSTWA 1956

Latem 1957 r. odrodzony ZHP liczył już ok. 600 tys. harcerek i harcerzy. Większość z nich podtrzymywała tradycje przedwojennego harcerstwa, którego idee tak streszczał Antoni Wasilewski w liście do Aleksandra Kamińskiego: „Ideal wychowania harcerskiego jest ideałem wychowania chrześcijańskiego, które na pierwszym miejscu stawia służbę Bogu, a przez to zobowiązuje do szukania prawdy, miłości bliźniego, jednoczy w uniwersalizmie, napawa optymizmem. Służba Bogu — to nie ścieżka do zakrystii, ale droga do nieskończoności. Tej drogi nie wolno zamykać żadną barierą”.

8. 10. 1960 - Plac Młocze ZHP w Józefowie
Prezentacja nowego sztandaru
Bartek Wiktorowicz
dl. Jan Górecki - Harcarka
Borkowicz Aleksander - Brat
Górecki Jan - Brat

(fot. ze zbiorów Andrzeja Janowskiego)

Aleksander Kamiński, pedagog, wychowawca, żołnierz AK i jeden z ideowych przywódców „Szarych Szeregów”, autor książki „Kamienie na szaniec”. W 1956 r. Kamiński włączył się w proces odradzania ZHP; został wybrany przewodniczącym Naczelnej Rady Harcerskiej, ale po 3 latach ustąpił nie godząc się na ponowne podporządkowanie ZHP władzom komunistycznym.

Józef Grzesiak, ps. „Czarny”, organizator harcerstwa w latach przedwojennych, żołnierz AK, więzień sowieckiego łagru w Workucie, po 1956 r. członek Naczelnej Rady Harcerskiej

Niebezpieczeństwo to nie jest dostatecznie uświadamiane wśród członków naszej partii, a co za tym idzie - niedostatecznie pomagamy tej organizacji. Kluczowe zagadnienie, to stworzyć naszą, komunistyczną kadrę instruktorów, która potrafi się w praktyce przeciwstawić próbom zagarnięcia tej młodzieży przez kler.

(fragment wytycznych stanowiska PZPR w sprawie stosunków między państwem a kościołem)

ZHP W LATACH 1959 - 1980

Zadaniem Związku Harcerstwa Polskiego jako organizacji ideowo-wychowawczej (...) jest kształtowanie i wpajanie w młodzież socjalistycznej świadomości (...) Aby móc właściwie przygotować młodzież do przyszłej pracy i życia społecznego (...) instruktorzy muszą stale podnosić swój poziom ideowy i świadomość polityczną.

(fragment wypowiedzi Władysława Gomułki na II Walnym Zjeździe ZHP w 1964 r.)

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

Dążąc do zerwania z harcerską tradycją władze ZHP zmieniły wygląd harcerskiej lilijki

(fot. Piotr Zycieński)

Tradycyjna lilijka harcerska była znakiem skautingu na całym świecie. Zawierała trzy litery ONC (Ojczyzna, Nauka, Cnota) pochodzące od hasła Filaretów

(fot. ze zbiorów Jarosława Szczypiora)

Harcerki na pochodzie 1- majowym 1968 r. w Kozienicach

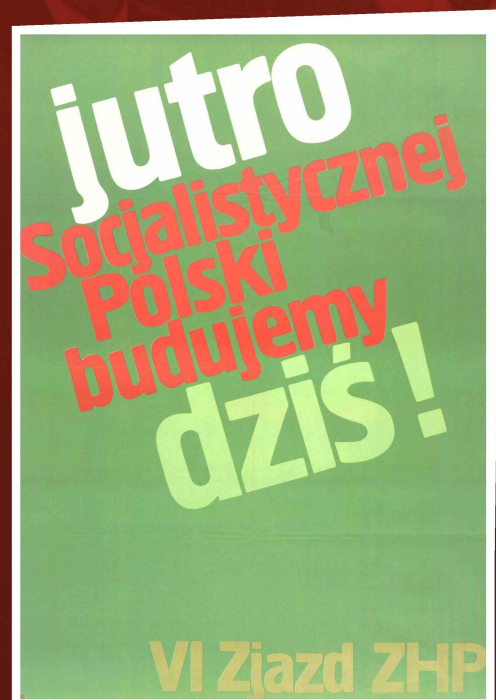
*Socjalistycznej, białoczerwonej-
Myśli i czyny, i uczuć żar!
Nauką, pracą dzisiaj tworzymy
Ojczyzny jutro, swój w życie start.*

*Wydluż krok, siły łącz,
W serca rytm do celu zawsze dąż!
Z partią nasz, młodych trud.
W przyszłość marsz, harcerzy polskich ród!
Harcerzy polskich ród!*

*(ostatnia zwrotka tradycyjnego hymnu ZHP
dodana w czasie VI Zjazdu ZHP w 1977 r.;
autorem tego tekstu był Jerzy Majka)*

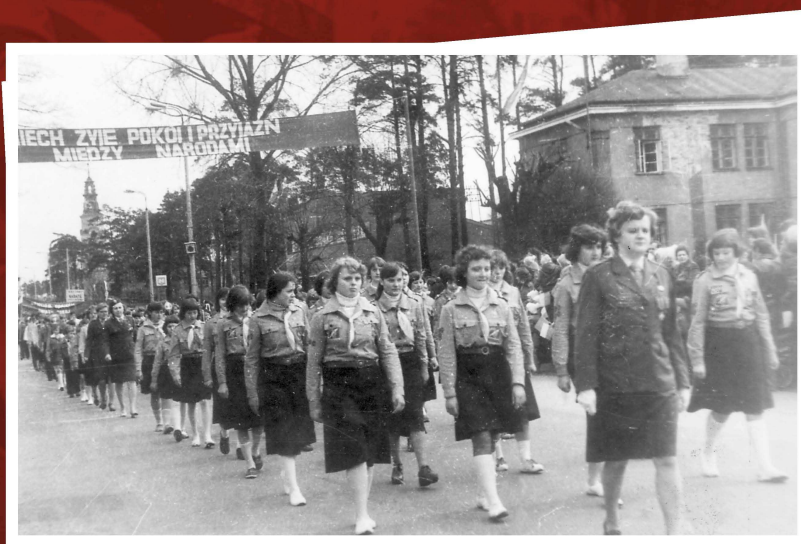
Komenda zlotu Instruktorów Zuchowych w 1959 r. nie miała prawa ani nie uważała za potrzebne zakazywać sprzedaży piwa (...). Poza tym nie sądzę, aby należało instruktorom zakazywać picia piwa. Sprawa palenia papierosów przez pełnoletnich instruktorów została definitywnie rozstrzygnięta. Jak wiadomo, palenie nie jest zakazane.

(fragment artykułu zamieszczonego w „Drużynie”, 31 października 1959 r.)

(ze zbiorów Biblioteki Śląskiej)

Propagandowy plakat wydrukowany z okazji VI Zjazdu ZHP

(fot. ze zbiorów Jarosława Szczypiora)

Harcerki z hufca ZHP Pionki im. Bohaterów Studzianek na pochodzie 1 – majowym w 1979 r.

NIEPOKORNE HARCERSTWO LAT 60-tych i 70-tych

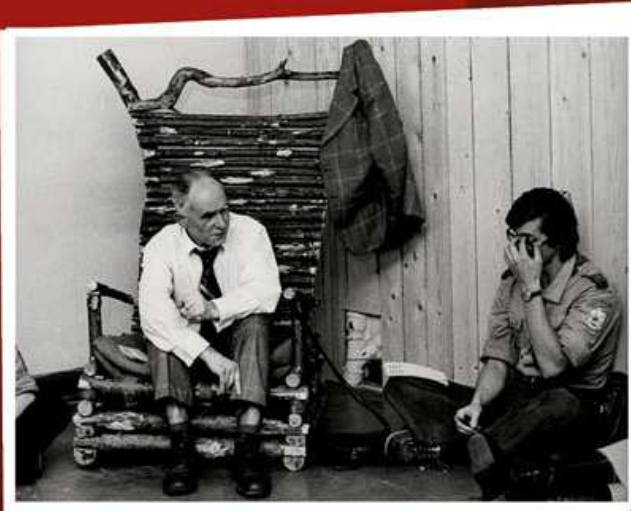
Dla historii Komitetu Obrony Robotników istotne znaczenie ma grupa warszawska. Tworzyli ją wychowankowie 1. Warszawskiej Drużyny Harcerskiej im. Romualda Traugutta, czyli „Czarnej Jedyńki”. Część jej aktywnych działaczy miała za sobą udział w wydarzeniach marcowych, a jeden z jej liderów, Antoni Macierewicz, nawet kilkumiesięczny areszt. Od końca lat sześćdziesiątych o charakterze i obliczu „Czarnej Jedyńki” decydowała grupa instruktorów: Marek Barański, Janusz Kijowski, Wojciech Onyszkiewicz, Piotr Naimski i Antoni Macierewicz. Ich celem było połączenie pracy harcerskiej z długofalowym programem działań na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości.

(fragment opracowania Grzegorza Waligóry, Czerwiec 1976-KOR-Solidarność)

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

Plakietka Szczepu 208 im. Batalionu Parasol przygotowana w 70 rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości

(fot. ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

Połowa lat 70-tych, Warszawa. Spotkanie kręgu instruktorskiego Szczepu 208 Warszawskich Drużyn Harcerskich i Zuchowych na temat historii najnowszej. Po lewej gość - historyk dr Tomasz Strzembosz, obok - phm. Bronisław Komorowski.

(fot. ze zbiorów Michała Bobrzyńskiego)

Harczerze 23 Warszawskiej Drużyny Harcerzy „Pomarańczarnia” na pogrzebie hm. A. Kamińskiego

(fot. ze zbiorów Marka Frąckowiaka)

Fotografia z „Jamboree” (tak nazywano - od 1920 roku - międzynarodowe zloty skautowe) warszawskich drużyn w sierpniu 1979 r. W latach 70. podczas obozów letnich odbywały się spotkania kilku warszawskich drużyn tradycyjnego harcerstwa (1, 6, 14, 22, 23, 70, 208 Warszawskie Drużyny Harcerskie), czasem z udziałem drużyn krakowskich. Co roku gospodarzem była inna drużyna. W 1979 r. „Jamboree” odbywało się przy obozie „Pomarańczarni” (23 WDH) koło Szczytna. Na zdjęciu reprezentacja 14 WDH „Błękitna Czternastka”; w środku ówczesna komendantka „Pomarańczarni” Marta Wąsowska.

W. poniedziałek 15 stycznia 1979 roku zmarła w Zakopanem w wieku 90 lat

S. † P.

OLGA MAŁKOWSKA

współwódczyni Ruchu Harcerskiego. Wdowa po Andrzeju Małkowskim - pierwszym polskim harcerzu. Współautorka Hymnu Harcerskiego. W latach 1911-1912 założycielka i drużynowa III Lwowskiej Drużyny Skautek im. płk Piaterówny - pierwszej drużyny żeńskiej w Harcerstwie. Wieloletnia członkini naczelnych władz ZHP w okresie międzywojennym. Wybitna wychowawczyni wielu pokoleń instruktorek ZHP.

Pogrzeb odbędzie się 20 stycznia 1979 roku o godzinie 13 w Zakopanem. Wyprawienie Zwiok z kościoła parafialnego.

instruktorzy warszawskich szczepli ZHP 1 „Czarna Jedyńka” im. Romualda Traugutta, 22 „Watra”, 23 „Pomarańczarnia” im. Krzysztofa Kamilla Baczyńskiego, 70 „Czarna Siedemdziesiątka”, 208 im. Batalionu Parasol

W-761548-1

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

Nekrolog Olgi Małkowskiej, żony Andrzeja Małkowskiego, współzałożycielki polskiego harcerstwa, zmarłej 15 stycznia 1979 r. Ówczesne władze ZHP pominięły to wydarzenie milczeniem.

HARCERSKA „SOLIDARNOŚĆ” (1980-1981)

Powstanie NSZZ „Solidarność” spowodowało, że we wrześniu i październiku 1980 r. „niepokorne” środowiska harcerskie zjednoczyły się w Porozumieniu Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego. Celem KIHAM stała się odnowa ZHP poprzez powrót do metod i idei harcerskich symbolizowanych przez Andrzeja Małkowskiego – twórcy polskiej odmiany skautingu. Jednak odbywający się w marcu 1981 r. VII Zjazd ZHP zawiódł oczekiwania środowisk kihamowskich i radykalizował niektóre z nich. W kwietniu tego roku lubelski Krąg „Zawisza” wystąpił z ZHP, zapoczątkowując tworzenie Niezależnego Ruchu Harcerskiego (NRH). W czasie „gorącej” jesieni 1981 r. na krakowskich Błoniach odbył się Jubileuszowy Zlot 70-lecia Harcerstwa, zorganizowany z inicjatywy KIHAM. Uczestniczyło w nim ponad 5 tys. harcerek, harcerzy i gości. KIHAM zaproponował wówczas powrót do tradycyjnej wersji Prawa i Przymierzenia Harcerskiego, a także wezwał instruktorów, którzy nie przestrzegali Prawa Harcerskiego, do opuszczenia ZHP. Nieprzychylna tym postulatom postawa władz naczelnych Związku skłoniła KIHAM do podjęcia prac nad utworzeniem samodzielnej organizacji. Stan wojenny powstrzymał te starania.

Stosowanie tradycyjnej lilijki z numerem „10” symbolizowało powrót do harcerskich ideałów

Lech Wałęsa przed bramą Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r.

(fot. Erazm Ciołek)

KRĄG INSTRUKTORÓW HARCERSKICH im. ANDRZEJA MAŁKOWSKIEGO

Chcemy zmian w trzech kierunkach:

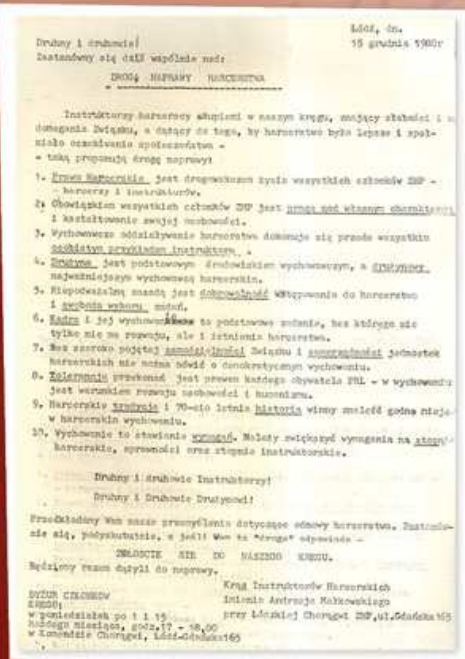
1. Harcerstwo musi być organizacją wychowującą dzieci i młodzież, stojącą na gruncie Konstytucji PRL, realizującą cele tej konstytucji – a nie organizacją polityczną dla dzieci i młodzieży
2. Harcerstwo musi być organizacją demokratyczną w praktyce swojego działania
3. Harcerstwo musi być organizacją samodzielną, co musi znaleźć potwierdzenie w statucie.

(ze zbiorów Grażyny i Jacka Broniewskich)

Odnazka KIHAM.

(fragment listu otwartego instruktorów ZHP ze środowiska krakowskiego)

(ze zbiorów Grażyny i Jacka Broniewskich)

Apel wystosowany przez Krąg Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego przy łódzkiej Chorągwi ZHP w grudniu 1980 r.

(fot. ze zbiorów Michała Bobrzyńskiego)

Poświęcenie pomnika Olgi i Andrzeja Małkowskich na cmentarzu przy ul. Nowotarskiej w Zakopanem, 24 października 1981 r. Uroczystość była częścią obchodów 70-lecia istnienia polskiego harcerstwa

(fot. ze zbiorów Piotra Bęka)

Zbiórka Porozumienia KIHAM na Wiktorówkach koło Zakopanego w dniu 31 maja 1981 r. Z zeszytem stoi hm. Stanisław Czopowicz – przewodniczący Rady Porozumienia KIHAM, po prawej hm. Kazimierz Wiatr i hm. Krzysztof Krzyżanowski.

Winieta niezależnego pisma harcerskiego „W kręgu służby” wydawanego przez KIHAM w Łodzi

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

Plakietka Ogólnopolskiego Złotu KIHAM w Poznaniu w 25 rocznicę robotniczego protestu z 1956 r.

NIEZALEŻNY RUCH HARCERSKI

My dzisiaj w rocznicę siedemdziesięciolecia Polskiego Harcerstwa tworzymy Niezależny Ruch Harcerski. Tworzymy go, ponieważ organizacja, w której pracowaliśmy przez ostatnie lata, wielokrotnie zdradziła harcerskie ideały, zbyt wiele razy harcerską formę przypinała do treści harcerstwu obcych: nie chcemy być więcej uczestnikami takich zdrad. Pragniemy tworzyć ruch wierny wszystkim ideałom Polskiego Harcerstwa, całej jego siedemdziesięcioletniej tradycji.

(Rozkaz Nr 1 z 22 maja 1981 r. hm. Michała Bobrzyńskiego, drużynowego Drużyny Harcerzy „Puszcza” NRH, Hufiec Harcerzy Lublin)

(fot. ze zbiorów Michała Bobrzyńskiego)

Uczestnicy Zlotu 70-lecia Harcerstwa Polskiego – członkowie NRH na apelu

(fot. ze zbiorów Marka Frąckowiaka)

Podobóz Niezależnego Ruchu Harcerskiego - lubelskiego Szczepu „Zawisza” - na krakowskim zlocie w 70-lecie ZHP.

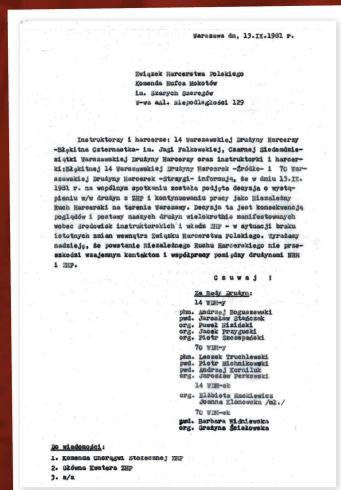
NRH jest ruchem otwartym dla każdego: nie stawia swym członkom żadnych ograniczeń światopoglądowych. W pracy wychowawczej NRH bazuje na wszystkich, głębokich i autentycznych przekonaniach swych członków mogących być inspiracją ich pozytywnej społecznie, zgodnej z Prawem Harcerskim postawy osobistej. Będąc kontynuatorem bogatej tradycji polskiego harcerstwa NRH przyjmuje za swój strój organizacyjny tradycyjny mundur harcerski.

(Zasady do statutu NRH ustalone na konferencji instruktorskiej w Rudce, 22-23 sierpnia 1981 r.)

(ze zbiorów Marka Frąckowiaka)

„Zawiszak” – pismo Niezależnego Ruchu Harcerskiego wydawane w Lublinie

(ze zbiorów Marka Frąckowiaka)

Pismo warszawskich drużyn informujące o wystąpieniu z ZHP i przejściu do NRH

(fot. ze zbiorów Michała Bobrzyńskiego)

Msza Św. na Majdanku z udziałem harcerzy z lubelskiego środowiska NRH

ZLOT 70-LECIA HARCERSTWA 18-20 IX 1981

Zlot 70-lecia harcerstwa – zorganizowany w Krakowie na Błoniach - był manifestacją przywiązania środowisk KIHAM do przedwojennej tradycji harcerskiej. Uczestniczyło w nim ponad 5 tys. harcerki i harcerzy z całej Polski. Podczas zlotu KIHAM ogłosił program odrodzenia polegający m.in. na odbyciu Walnego Zjazdu Harcerstwa, na którym miał powstać „odrodzony ZHP” z połączenia niezależnych organizacji harcerskich. Wprowadzenie stanu wojennego przekreśliło te plany.

(fot. ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

Komendant Zlotu hm Ryszard Wcisło na uroczystym apelu.

(ze zbiorów Grażyny i Jacka Broniewskich)

Zlot 70-lecia w kronice łódzkiego KIHAM

(ze zbiorów Grażyny i Jacka Broniewskich)

Plakat jubileuszowego zlotu ZHP na Błoniach w Krakowie

(fot. ze zbiorów Grażyny i Jacka Broniewskich)

Uczestnicy zlotu na zbiórce.

(ze zbiorów Grażyny i Jacka Broniewskich)

Kartka pocztowa z krakowskiego zlotu.

Czy był to zlot harcerstwa, czy był to zlot harcerek? Zapewne jedno i drugie. Harcerstwa dlatego, że poza zastępami ZHP, uczestniczyły w zlocie zastępy Niezależnego Ruchu Harcerskiego (...). A harcerek dlatego, że atmosfera tego spotkania zastępów była prawdziwie harcerska.

(fragment opracowania L. Piławskiego, Jubileuszowy Zlot harcerstwa 1911-1981)

HARCERSTWO STANU WOJENNEGO (1981-1983)

Wprowadzenie stanu wojennego i likwidacja legalnych struktur „Solidarności” zadecydowały o losach niezależnego nurtu harcerstwa. NRH i KIHAM rozwiązały się, a wielu instruktorów znalazło się w gronie internowanych, aresztowanych i szykanowanych. Harcerki i harcerze zaczęli szukać innych form harcerskiej służby Polsce. W podziemiu powstały środowiska akcentujące niezależność od władzy i przywiązanie do tradycyjnych, przeważnie przedwojennych wzorców harcerstwa. W diecezji lubelskiej środowisko byłego NRH powołało Liturgiczną Służbę Oltarza. W Warszawie kontynuowało działalność wydawniczą Niezależne Wydawnictwo Harcerskie publikujące poza zasięgiem cenzury książki i broszury o tematyce harcerskiej. Ogromnym impulsem integrującym niepokorne harcerstwo okazała się pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny w czerwcu 1983 r. Kilka tysięcy harcerzy – pomimo nacisków i szykan ze strony ówczesnych władz ZHP - wzięło udział w mszach św. w miejscach spotkań Papieża-Polaka z rodakami, pełniąc tzw. Białą Służbę (sanitarną, porządkową, charytatywną).

Demonstracja zwolenników „Solidarności”, Warszawa, 3 maja 1982 r.

(fot. ze zbiorów Polskiej Agencji Fotografów Forum)

REPRESJE WOBEC NIEZALEŻNEGO HARCERSTWA

(fot. z archiwum IPN)

Na zdjęciu: phm. Tomasz Maracewicz, zatrzymany w 1985 r. w Kaliszu za kolportaż pisma „Bratnie Słowo”, wydawanego przez Niezależne Wydawnictwo Harcerskie.

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

W pierwszą niedzielę września 1982 r. środowiska postkihamowskie zorganizowały I Pielgrzymkę Kombatantów i Harcerzy na Jasną Górę, w czasie której złożyły – jako wotum – tablice z tekstem Prawa i Przyrzeczenia harcerskiego z 1936 r.

(z archiwum IPN)

„Niepokorni” harcerze byli poddawani inwigilacji przez Służbę Bezpieczeństwa. Powyżej:teczka Sprawy Operacyjnego Sprawdzenia krypt. „Harcerze” zawierająca materiały z inwigilacji środowiska Szczepu „Puszcza” ZHP Pionki.

Wszystkie pokolenia polskich harcerzy i polskich harcerzek składały swoje przyrzeczenia, że mają szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętnie pomoc bliźnim i być posłusznym Prawu Harcerskiemu (...). Harcerstwo stoi w chwili obecnej przed koniecznością rozwiązania wielu narosłych trudnych i bolesnych spraw (...). Trzeba dziś tu, u Matki Bożej, harcerskim sercem, myślą i przyrzeczeniem powrócić do Matki Bożej, powrócić do Ewangelii, powrócić do przyrzeczeń składanych Bogu i Ojczyźnie, a szanować cnotę i szlachetność rycerskiego, dziś harcerskiego stanu.

(ks. Bp. E. Samsel, fragment przemówienia na Jasnej Górze podczas pielgrzymki kombatantów oraz harcerzy i harcerzek)

BIAŁA SŁUŻBA W CZASIE PIELGRZYMKI OJCA ŚWIĘTEGO JANA PAWŁA II DO OJCZYZNY W 1983 r.

Biała Służba świadczyła o przywiązaniu środowisk harcerstwa „niepokornego” do wartości narodowych i religijnych. Stała się też okazją do konsolidacji drużyn pokiamowskich. Tylko w czasie uroczystości na Jasnej Górze przez Białą Służbę przewinęło się ponad 1500 harcerzek i harcerzy.

(fot. ze zbiorów Wojciecha Wróblewskiego)

Harcerki pełniące służbę sanitarną w czasie pielgrzymki papieża Jana Pawła II w 1983 r.

„Czuwam! Jakże dobrze, iż w Apelu Jasnogórskim znalazło się to słowo. Posiada ono swój głęboki rodowód ewangeliczny: Chrystus wiele razy mówił »czuwajcie!« (Mt. 26, 41). Chyba też z Ewangelii przeszło ono do tradycji ruchu harcerskiego. W Apelu Jasnogórskim słowo »czuwam« jest istotnym członem tej odpowiedzi, jaką pragniemy dawać Miłości, którą jesteśmy ogarnięci w znaku Jasnogórskiej Ikony. Odpowiedzią na tę miłość musi być właśnie to, że czuwam! Co to znaczy: »czuwam«? To znaczy, że staram się być człowiekiem sumienia. Że tego sumienia nie zagłuszam i nie zniekształcam. Nazywam po imieniu dobro i zło, a nie zamazuję. Wypracowuję w sobie dobro, ale ze zła staram się poprawić, przezwyciężając je w sobie.

(Jan Paweł II, Jestem przy Tobie, pamiętam, czuwam)

(fot. ze zbiorów Wojciecha Wróblewskiego)

Harcerze uczestniczący w „Białej Służbie” układają lilijki i napis „Czuwaj” na powitanie Ojca Świętego, Jasna Góra, czerwiec 1983 r.

(ze zbiorów Wiesławy Stojek)

Plakietka Kościelnej Służby Porządkowej w czasie pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski w 1983 r.

(fot. ze zbiorów Wojciecha Galinińskiego)

Przed klasztorem jasnogórskim – czerwiec 1983 r.

NIEPOKORNI I NIEZALEŻNI (1983-1988)

Doświadczenie Białej Służby '83 skłoniło niepokornych instruktorów do stworzenia niejawniej struktury wewnątrz ZHP, obejmującej największe środowiska harcerskie, zdolnej do podejmowania szeroko zakrojonych działań o charakterze organizacyjnym, programowym i wychowawczym. Organizacja otrzymała nazwę Ruch Harcerski. Ważnym celem jej działalności było neutralizowanie wpływów posłusznych reżimowi komunistycznemu władz ZHP i oddanych im instruktorów. Obok koordynowania codziennej pracy wychowawczej w duchu harcerskich ideałów, Ruch organizował duże akcje o wymiarze symbolicznym, m. in. służbę porządkową i sanitarną harcerek i harcerzy podczas pogrzebu mjr. Jana Piwnika „Ponurego” (1988 r.) i zlot „niepokornych” drużyn AO'100 z okazji stulecia urodzin Andrzeja i Olgi Małkowskich. Działalność ta naraziła uczestników Ruchu Harcerskiego na liczne represje – także ze strony Służby Bezpieczeństwa.

„Niepokorne” harcerstwo cieszyło się poparciem Kościoła Katolickiego. W latach 1982-1989 na terenie całego kraju powstała gęsta sieć Duszpasterstw Harcerek i Harcerzy, które objęły swoim oddziaływaniem ok. 8-10 tys. najbardziej aktywnych harcerek i harcerzy. W 1985 r. powstało Krajowe Duszpasterstwo Harcerek i Harcerzy z bp. Kazimierzem Górnym na czele, regularnie wydające ogólnopolskie czasopismo „Czuwajmy”.

Równoległe do Ruchu harcerską pracę wychowawczą prowadziły liczne organizacje, środowiska i struktury usytuowane poza ZHP. Była to m. in. Polska Organizacja Harcerska (Konin - 1985), Harcerski Ruch Liturgiczny („Ruch Zawiszacki”, Lublin-1982), Apostolska Grupa „Betania” (Trzebinia), Klub „Promienistych” (Lublin-1982), Polskie Bractwo Skautowe (Warszawa-1987), drużyny przyparafialne. Funkcjonowały one poza ówczesnym prawem, co narażało je na prześladowania ze strony aparatu władzy.

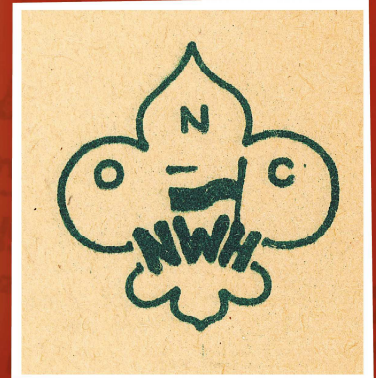
(fot. ze zbiorów Marcina Kapuśty)

Zastępowy z 18 KDH Lechici w czasie akcji programowo-metodycznej „Niepodległość”, zorganizowanej z okazji 70. rocznicy odzyskania Niepodległości, Kraków - Cmentarz Rakowicki, 11-12 listopada 1988 r.

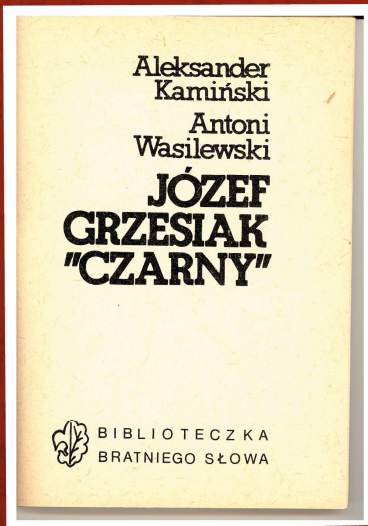
HARCERSKIE INICJATYWY PODZIEMNE, WYDAWNICTWA, PRASA 1982-1988

W latach 1982-1988 ukazywały się liczne publikacje (ulotki, czasopisma, broszury i książki) o tematyce harcerskiej, drukowane poza zasięgiem cenzury. Zarówno władze partyjno-państwowe, jak i ZHP zaciekle zwalczały te działania.

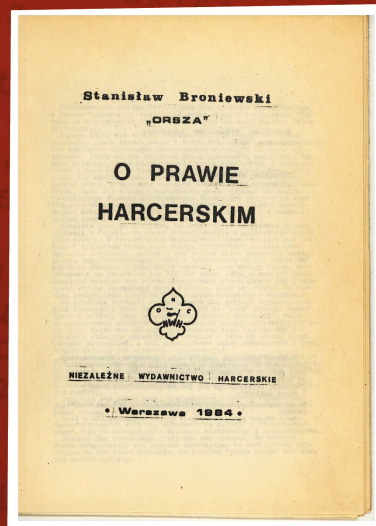

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

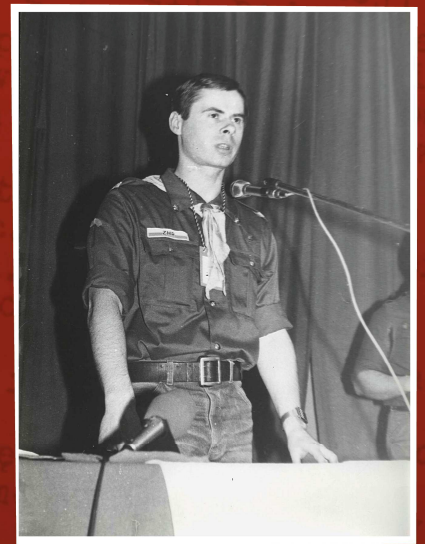
Istniejące od 1981 r. Niezależne Wydawnictwo Harcerskie było najważniejszym wydawcą podziemnych publikacji harcerskich. W 1985 r. Służba Bezpieczeństwa wykryła tajną drukarnię NWH. Aresztowani zostali: Marek Frąckowiak, redaktor naczelny, Tomasz Maracewicz, członek redakcji oraz drukarz Zbigniew Popławski. Na zdjęciu: logo Niezależnego Wydawnictwa Harcerskiego.

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

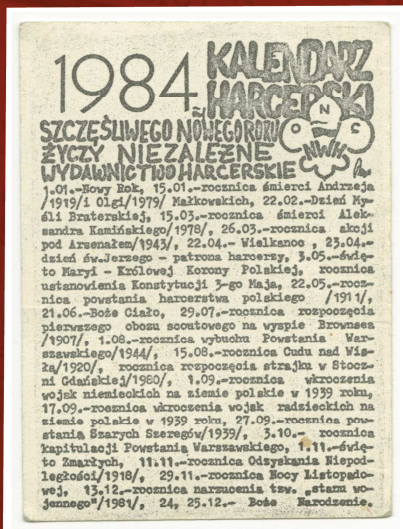

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

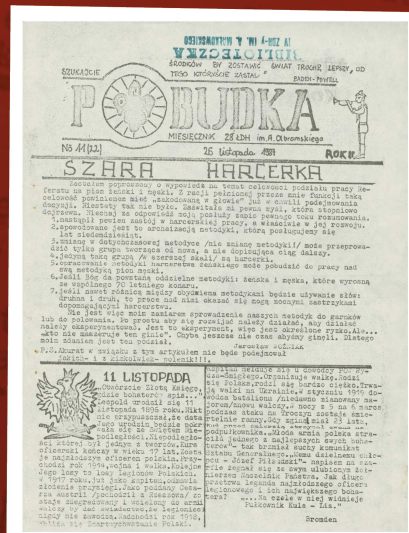

(fot. ze zbiorów Marka Frąckowiaka)

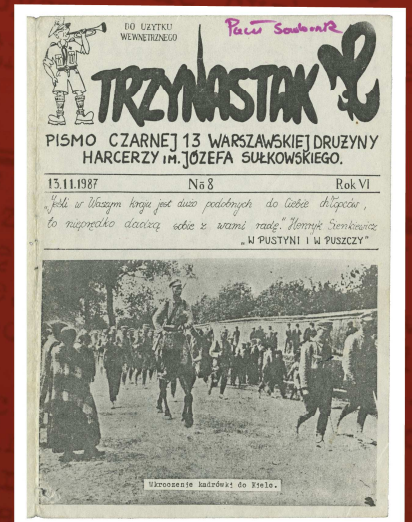
Marek Frąckowiak, redaktor naczelny Niezależnego Wydawnictwa Harcerskiego

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

DUSZPASTERSTWO HARCEREK I HARCERZY 1982-1988

Drużyny niezależnego i niepokornego harcerstwa ściśle współdziałały z Kościołem Katolickim, w ramach Duszpasterstwa Harcerek i Harcerzy na terenie całego kraju.

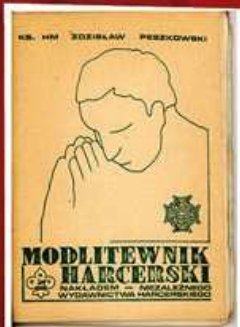

(ze zbiorów Wojciecha Hausznera)

Pismo wydawane od 1985 r. w Krakowie we współdziałaniu z Kurią Metropolitalną

Muszę powiedzieć, że kiedy byłem zeszłego roku w Polsce w czerwcu, wiele rzeczy było dla mnie zaskoczeniem. Niektóre były trochę bolesnym zaskoczeniem, tak, bolesnym. Ale wśród tych zaskoczeń na pewno zaskoczeniem radosnym – było stwierdzenie obecności harcerzy w mundurach harcerskich na wszystkich etapach, na wszystkich miejscach mojego pielgrzymowania po Polsce, ich udział w spotkaniach, kiedy miały charakter religijny. Było to dla mnie nowością. Patrzyłem na to ze zdziwieniem, ale z radosnym zdziwieniem, ponieważ w poprzednim okresie, jeszcze przed wyjazdem z Polski – musiałem się od tego odzwyczaić. Pozostały nam tylko te spotkania bez mundurów, bez oprawy harcerskiej.

(gawęda Ojca Świętego wygłoszona na ognisku harcerskim w Castel Gondolfo 6 września 1984 r.)

(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

„Modlitwnik” odradzające się programu wychowania religijnego wydawany w 1984 r., antydatowany na 1981 r.

(fot. ze zbiorów Wojciecha Hausznera)

Harcerskie Triduum Paschalne w kościele św. Idziego. Pierwszy z lewej siedzi o. hm. Dominik Orczykowski, z prawej: o. plk Adam Studziński

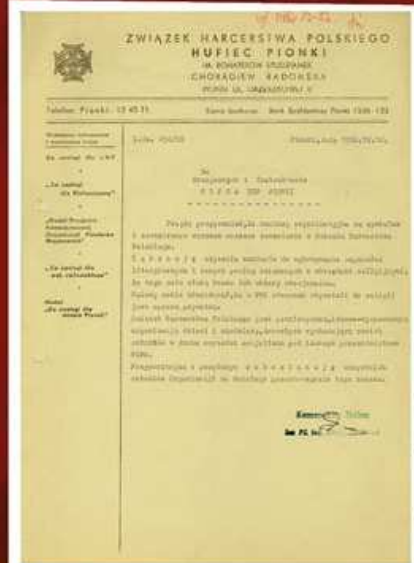
(fot. ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

Harcerze podczas 275 Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę, Częstochowa, sierpień 1986 r.

(fot. ze zbiorów Wojciecha Hausznera)

Polowa msza święta w czasie obozu 5 KDH „Wichry”. Krzewiny, Bory Tucholskie, lato 1987 r.

(ze zbiorów Marku Wierzbickiego)

Uczestnicy Ruchu byli często szykanowani przez ich macierzyste komendy hufców i chorągwi ZHP. Powyżej: pismo komendanta Hufca ZHP Pionki zakazujące uczestnictwa w obrzędach religijnych w mundurach harcerskich.

Zasadniczym celem działania kleru jest przenoszenie do jednostek harcerskich treści i form religijnych za pośrednictwem instruktorów ZHP. Przejawem oddziaływania hierarchii kościelnej na dzieci i młodzież jest tworzenie alternatywnych wobec ZHP struktur organizacyjnych, posługujących się metodyką i symboliką harcerską (...). Wydaje się celowe, aby kompetentne organa państwowe rozważyły możliwość i sposoby ograniczenia, na gruncie prawnym, działalności tzw. harcerstwa przykościelnego.

(pismo ministra Obrony Narodowej gen. Floriana Siwickiego do I sekretarza KC PZPR gen. W. Jaruzelskiego z 3 kwietnia 1988 r.)

RUCH HARCERSKI 1983-1989

Plaszczyzną współdziałania Ruchu Harcerskiego były liczne zloty organizowane dla uczczenia ważnych rocznic patriotycznych i religijnych. Wyjątkowym wydarzeniem stał się pogrzeb mjr. Jana Piwnika „Ponurego” – legendarnego dowódcy partyzanckiego Armii Krajowej na uroczysku Wykus w Górach Świętokrzyskich. W zorganizowanej w czerwcu 1988 r. uroczystości wzięło udział ponad 1500 harcerzy i harcerek z drużyn Ruchu oraz innych środowisk harcerskich, pełniących służbę porządkową, informacyjną i sanitarną.

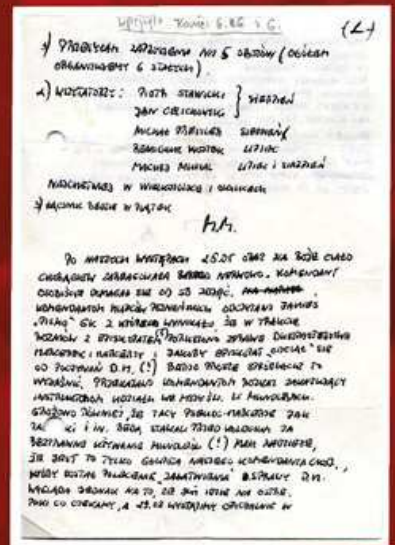
(ze zbiorów Stanisława Czopowicza)

Zlot w Szczawie został zorganizowany z okazji 40 rocznicy Akcji „Burza” w dniu 17 sierpnia 1984 r. wspólnie z kombatantami Armii Krajowej. Wzięło w nim udział około 1000 harcerek i harcerzy z Ruchu.

Harcerze przed kościołem w Szczawie

(fot. ze zbiorów Wojciecha Wróblewskiego)

Jeden z dokumentów Ruchu Harcerskiego

(fot. z archiwum IPN)

Harcerska warta honorowa przy trumnie z prochami mjr. „Ponurego” na uroczysku Wykus

Powstawały warunki specyficznej, harcerskiej półkonspiracji, związanej - co tu ukrywać - z użyciem kłamstwa, z nieposłuszeństwem wobec narzuconej władzy, postawami wątpliwymi moralnie i wychowawczo. Funkcjonowały dwie rotty przyrzeczenia. „Nielegalnie” chodzono w mundurach do kościoła (wyrzucono za to raz tylu instruktorów, że utworzyli oni w 1985 r. całą organizację: Polską Organizację Harcerską), „nielegalnie” budowano obozowe kapliczki, gawędy miały „nieprawomyślne” tematy... ZHP jak nigdy był głęboko i istotnie podzielony - to tak, jakby w jedną armię połączyć pułki konne Budionnego i I Brygadę Piłsudskiego. W tym samym związku byli wielbiciel Marszałka, aktywiści PZPR oraz esbecy. Straszne!

(hm. Tomasz Strzembosz, Ktoś nam pobrudził piękny sztandar)

(fot. z archiwum IPN)

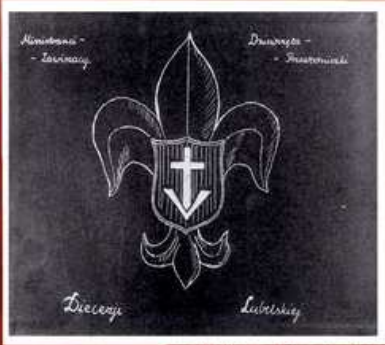
Przemarsz kombatantów Armii Krajowej i harcerzy na uroczysko Wykus

Zgromadzeni na uroczystościach pogrzebowych majora Jana Piwnika „Ponurego” na Wykusie w dniu 11 czerwca 1988 r. Żołnierze Armii Krajowej, Harcerki i Harcerze, przedstawiciele ugrupowań patriotyczno-niepodległościowych, reprezentanci wszystkich warstw społeczeństwa polskiego, zwracamy się do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z następującym apelem: Podniesienie przez Sejm PRL tragicznej sprawy mordu katyńskiego każe nam domagać się jednoznacznego i dogłębnego wyjaśnienia losu wszystkich Polaków, którzy po 17 września 1939 r. znaleźli się na ziemiach ZSRR; zarówno tych zamordowanych, jak i prześladowanych i do dziś jeszcze czekających na powrót do Ojczyzny. Ten dług należy im, a niespłacony przez dziesiątki lat, wciąż niepokoi nasze sumienia i woła głosem krwi i męczeństwa.

(tekst ulotki „Vademecum” rozprowadzanej przez harcerzy wśród zgromadzonych na Wykusie)

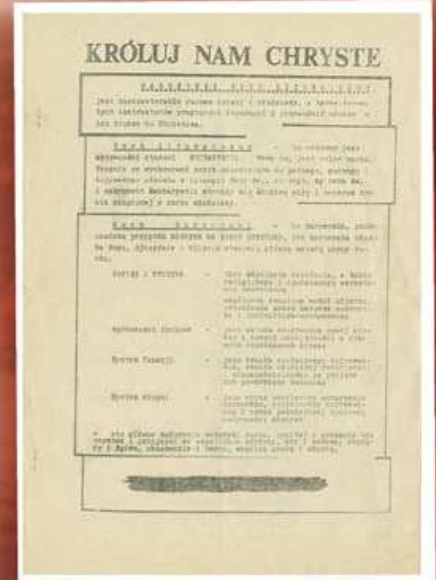
INNE INICJATYWY NIEZALEŻNE 1982-1989

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

Liturgiczna Służba Ołtarza

W czasie stanu wojennego część lubelskiego środowiska NRH utworzyła – pod skrzydłami Kościoła Katolickiego – Liturgiczną Służbę Ołtarza (Harcerski Ruch Liturgiczny), której uczestnicy łączyli służbę harcerską z pracą przyparafialnych zespołów ministranckich. W ten sposób położono zręby pod harcerstwo katolickie w Polsce, które rozwinęło się po 1989 r.

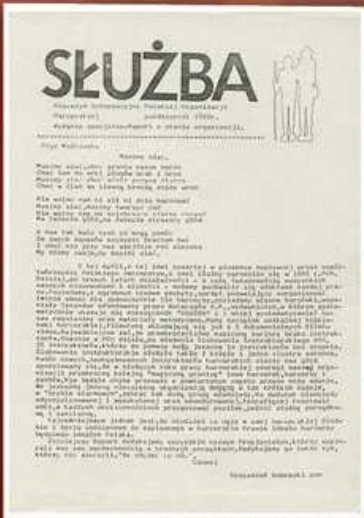

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

Zarys założeń ideowych HRL

Polska Organizacja Harcerska

Jesienią 1985 r. w Koninie sześciuosobowa grupa harcerzy została wyrzucona z ZHP za udział w comiesięcznych mszach św. w intencji Ojczyzny. Dzięki pomocy księdza Stanisława Waszczyńskiego grupa podjęła pracę harcerską w nowej organizacji pod nazwą Polska Organizacja Harcerska.

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

Biuletyn Informacyjny Polskiej Organizacji Harcerskiej

(fot. ze zbiorów Michała Bobrzyńskiego)

Harcerze z HRL „Zawisza” na biwaku harcerskim. W środku Michał Bobrzyński, komendant HRL, 1987 r.

Oprócz wyżej wymienionych organizacji działały również inne, mniejsze, a wśród nich:

- „Promieniści” w Lublinie
- Grupa Apostolska „Betania” w Trzebinie („Luzarowcy”)
- I NDH „Bór” im. płk. Lisa-Kuli w Stalowej Woli
- Szczęp Harcerski „Leśne Plemię” w Rozwadowie-Stalowej Woli
- Polskie Bractwo Skautowe w Warszawie i Krakowskie Bractwo Skautowe

(fot. ze zbiorów Andrzeja Malysza)

Harcerze i harcerki z HRL zgromadzeni na mszy w kościele Nawrócenia Świętego Pawła w Lublinie, kwiecień 1986 r.

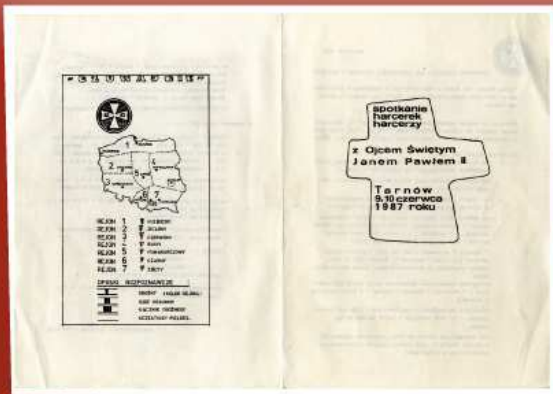
(ze zbiorów ks. Romana Jurczaka)

Sztandar I Niezależnej Drużyny Harcerskiej im. płk. Lisa-Kuli w Rozwadowie – Stalowej Woli

PIELGRZYMKA PAPIESKA 1987

Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski w 1987 r. stała się okazją do spotkania niezależnych i niepokornych środowisk harcerskich z Ojcem Świętym. W tym celu do Tarnowa w dniu 9 i 10 czerwca 1987 r. przybyło około 8 tys. druhen i druhow, którzy pełnili Białą Służbę i złożyli harcerskie dary dostojnemu Gościowi.

Ulotka informacyjna dla uczestników Białej Służby w Tarnowie *(ze zbiorów Wiesławy Stojek)*

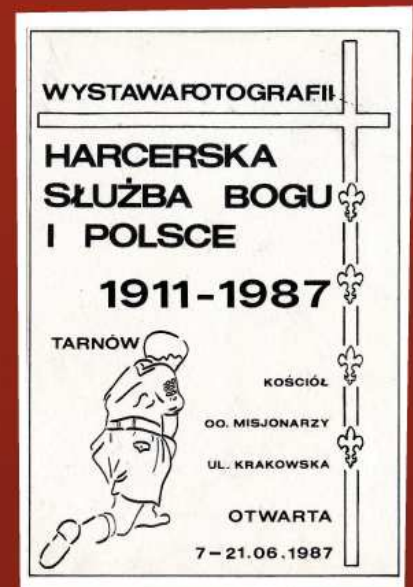
Kartka pocztowa harcerskiej *(ze zbiorów Wojciecha Hausnera)*

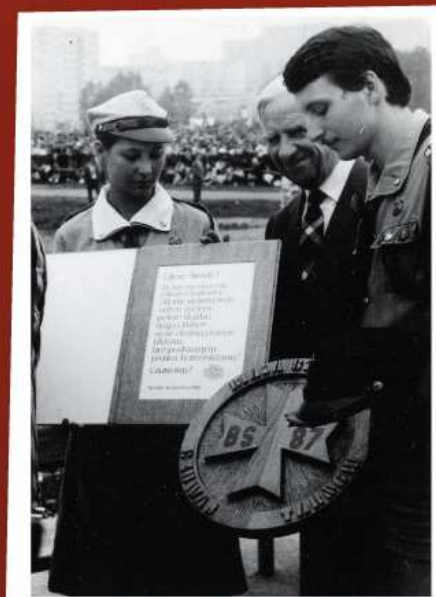
Znak Białej Służby *(fot. ze zbiorów Wojciecha Galińskiego)*

Grupa harcerzy w czasie spotkania z Ojcem Świętym *(fot. ze zbiorów Wojciecha Galińskiego)*

Plakat informujący o wystawie fotograficznej poświęconej harcerskiej służbie Bogu i Polsce *(ze zbiorów Wojciecha Hausnera)*

Dar Ojcu Świętemu składają: pwd Klaudia Olszewska, hm. Stanisław Broniewski-Orsza (legendarny naczelnik Szarych Szeregów z okresu II wojny światowej) i phm. Marcin Tatara *(fot. ze zbiorów Wojciecha Wróblewskiego)*

Chorągiew Tarnowska i Gdańska [ZHP] wyraziła oburzenie co do działań harcerzy krakowskich, będących pod wpływem czynników kościelnych. Indywidualnie każdy ma prawo uczestniczyć w obrzędach religijnych, natomiast nie ma prawa narażać harcerzy na niebezpieczeństwo związane z przyjazdem Papieża.

(Protokół z posiedzenia Komendy Hufca Kraków-Śródmieście Związku Harcerstwa Polskiego, 2 czerwca 1987 r.)

ZHP POZA GRANICAMI KRAJU (ZŁOT W RISING SUN)

Tuż po wybuchu wojny, 9 października 1939 r. w Paryżu został powołany naczelny Komitet Wykonawczy ZHP grupujący działaczy harcerskich, którzy znaleźli się poza granicami Polski. Po upadku Francji w 1940 r. Komitet kontynuował swoją działalność w Londynie jako Naczelny Komitet ZHP na czas wojny. W styczniu 1946 r. podczas zjazdu w Enghien pod Paryżem Komitet został przekształcony w Naczelną Radę i Naczelnictwo ZHP poza granicami Kraju, na czele której stanął dr Michał Grażyński, piastujący funkcje przewodniczącego ZHP od maja 1939 r.

ZHPpgK w kolejnych latach objęła swoim zasięgiem skupiska Polonii na wszystkich kontynentach. Wieloletnim przewodniczącym Związku był hm. Ryszard Kaczorowski – ostatni Prezydent RP na uchodźstwie. W latach 80-tych kierownictwo Ruchu Harcerskiego nawiązało współpracę z ZHPpgK z siedzibą w Londynie. Jej efektem stał się udział 30-osobowej grupy instruktorów z Polski w IV Światowym Zlocie Związku Harcerstwa Polskiego, który odbył się w sierpniu 1988 r. w Rising Sun (USA) dla uczczenia 100 rocznicy urodzin Olgi i Andrzeja Małkowskich.

(fot. ze zbiorów Naczelnictwa ZHPpgK)

Gen. Władysław Anders (w ciemnym garniturze) wśród harcerzy, wczesne lata 60. ub. wieku. Z lewej strony zdjęcia: hm. Z. Szadkowski, hm. H. Śledziwska, hm. Ryszard Kaczorowski.

(fot. ze zbiorów Wojciecha Hausnera)

Przewodniczącą ZHPpgK hm. Ryszard Kaczorowski

(fot. ze zbiorów Wojciecha Hausnera)

Krajowa Drużyna Złotowa z Ruchu Harcerskiego na IV Światowym Zlocie ZHPpgK w Rising Sun

(fot. ze zbiorów Naczelnictwa ZHPpgK)

Ognisko złotowe na IV Światowym Zlocie ZHPpgK rozpała hm. Ryszard Kaczorowski

(ze zbiorów Marka Wierzbickiego)

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

CZAS PRZEŁOMU (1988-1990)

Postępująca liberalizacja życia politycznego w PRL pod koniec dekady lat 80. ub. wieku spowodowała także aktywizację środowisk „niepokornego” i niezależnego harcerstwa. W maju 1988 r. opublikowany został „List otwarty do społeczeństwa polskiego” przypominający znaczenie ruchu harcerskiego w dziejach Polski i domagający się przywrócenia w ZHP tradycyjnego modelu wychowania harcerskiego. W tym samym miesiącu Ruch Harcerski ujawnił swoją działalność przyjmując nazwę „Ruch Harcerski Rzeczypospolitej” (RHR).

Jesienią 1988 r. RHR drogą legalnych wyborów przejął kilka hufców ZHP (Opole, Kraków). W tym czasie na Wybrzeżu powstał Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (tzw. mały ZHR), zaś na Dolnym Śląsku Związek Drużyn Rzeczypospolitej. 25 lutego 1989 r. został powołany Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, który zalegalizowano dopiero w kwietniu 1990 r. Na skutek różnicy zdań co do sposobu odrodzenia harcerstwa, w marcu 1989 r. krakowscy instruktorzy RHR wystąpili z ZHR, powołując Związek Harcerstwa Polskiego rok założenia 1918. W grudniu 1989 r. środowiska Harcerskiego Ruchu Liturgicznego utworzyły Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”. W 1992 r. ZHR oraz ZHP r. z. 1918 połączyły się w ZHR. W ZHP pozostała część „niepokornych” środowisk harcerskich.

ZHR walczył o swoje zalegalizowanie do kwietnia 1990 r.

(fot. Erazm Ciolek)

POWSTANIE ZHR

Druha połowa 1988 r. przyniosła konsolidację środowisk niezależnych i „niepokornych” harcerzy. Jej efektem było utworzenie 25 lutego 1989 r. Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej.

List otwarty do społeczeństwa polskiego sprawie wychowania harcerskiego

22 maja 1988r.

Warszawa, 22 maja 1988

LIST OTWARTY DO SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO

Idea Harcerstwa, wyznaczone słowami obowiązującego w okresie Polski Niepodległej przyrzeczenia: *Mam szczerą wolę całym zyciem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłusznym Prawu Harcerskiemu*, zachowały swą tożsamość i ważność w różnych okresach polskiego bytu narodowego w kraju i za granicą. Harcerze byli i są wierni sprawie niepodległości, za którą walczyli i umierali w czasach wojen, a dla której rzetelnie pracowali w czasie pokoju. Zyjemy dziś w trudnych dla wychowania warunkach, a przyszłość Polski wymaga wspólnych działań całego społeczeństwa w kształtowaniu młodzieży.

Harcerstwo jest w swej istocie ruchem nadziei i w ostatnich latach dawalo wielokrotnie przykład, jak należy tę nadzieję czynnie realizować w nieprzychylnych warunkach zewnętrznych. Ruch harcerski nie zatracił się ani w tragicznych latach okupacji (Stare Szaregi), ani w czarnych latach 80-tych, czy też szludnie optymistycznych czasach późniejszych, gdy władze starały się oderwać z wartości tradycyjne symbole i metody harcerskie, likwidując tym samym związki z przeszłością. Autentyczny ruch harcerski wybuchł na krótko w roku 1986 i ponownie w roku 1988. Na fall popieraliowej odnowy młodzież harcerska spontanicznie i masowo powracała do ideowych i metodycznych korzeni tworząc Kregi Instruktorów Harcerskich

im. Andrzeja Maikowskiego. Ruch ten zrodził ideowo pokolenie, z którego wywodzi się wielu sygnatariuszy niniejszego listu. Zaowocował przedsięwzięciami, które — podejmowane w latach 1980—87 — ukazały naaszemu społeczeństwu inną twarz Harcerstwa niż ta z 1-majowego pochodu; twarz prawdziwą i pełną nadziei. To Biała Służba podczas II i III pielgrzymki Ojca Świętego do Ojczyzny, Pogotowie Zimowe i wiele innych. To bezkompromisowe przestrzeganie wszystkich punktów Prawa Harcerskiego, wierność tradycyjnej rocie Przyrzeczenia i zdobywanie tradycyjnych stopni.

My, aktualni i dawni instruktorzy harcerscy oraz ludzie, którzy dostarczają w idei harcerskiej symbol piękna i dobra moralnego, od wielu już lat z niepokojem patrzymy na odchodzenie powojennego ZHP od idei ruchu zastępczych młodzieży polskiej przez Andrzeja i Olgę Maikowskich. Z niepokojem patrzymy na liczne przypadki represjonowania instruktorów, harcerzy a nawet całych środowisk za wierność ideałom tradycyjnego ruchu harcerskiego. Jesteśmy pełni sympatii i życzliwości oraz gotowi do udzielenia pomocy tym instruktorom i ich drużynom, które w upolitycznionym i zbiurokratyzowanym ZHP, a także poza nim, starają się wychowywać młodzież dla wolnej i niepodległej Polski w duchu chrześcijańskich zasad moralnych.

Zwracamy się do Was Drużyno i Druhowie!

Wedle odpowiedzialności za losy ruchu harcerskiego w swoje ręce. Harcerstwo ma sens gdy będzie autentycznym i spontanicznym ru-

Plakietka noszona przez członków Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej

(fot. Erasm Golek)

Obrazy podstolika młodzieżowego Okrągłego Stołu. Na zdjęciu między innymi reprezentanci harcerstwa: Marek Frackowiak (uczestnik), Wojciech Wróblewski (uczestnik) i Andrzej Suchocki (doradca)

List instruktorów harcerskich i znanych osobistości życia publicznego opublikowany 22 maja 1988 r. w sprawie społecznego poparcia dla autentycznych zmian w ZHP

(ze zbiorów Wojciecha Wróblewskiego)

(ze zbiorów Andrzeja Zawistowskiego)

My niżej podpisani instruktorki i instruktorzy harcerscy zebrani w Warszawie w dniu 25.02.1989 roku powołujemy do życia Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej – harcerską organizację ideowo-wychowawczą.

(M. Gajdziński, Domagamy się prawa istnienia niezależnego harcerstwa oraz rejestracji ZHR)

Mimo braku zgody strony opozycyjnej wnosimy o zachowanie wyłączności dla ZHP w zakresie nazwy, symboliki i munduru harcerskiego. Naszym zdaniem wymagają tego zasady wychowawcze. Szkoły nie mogą i nie powinny być miejscem rywalizacji różnorodnych nurtów politycznych i światopoglądowych, przenoszenia spraw ludzi dorosłych w świat dzieci. Projektowane rozwiązania są zgodne z wolą sił politycznych uczestniczących w rozmowach „okrągłego stołu”.

(Aleksander Kwaśniewski, Prawo swobodnego zrzeszania się w stowarzyszeniach i związkach zawodowych)